

**ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ
ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԳԱՀԻՐԷԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐԸ ***

ՀՏԴ: 364.4(620)

ՄԱՐՈՒՇ ԵՐԱՄԵԱՆ

«Գրիգոր Ե. Աղաթօն» գրադարանի գրադարանավար

ORCID: [0009-0003-4571-7523](https://orcid.org/0009-0003-4571-7523)

Յօդուածը կը ներկայացնէ Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան (ՀԲԸՄ) գրադարանային ժառանգութեան ձեւաւորման, զարգացման եւ պահպանման պատմութիւնը՝ յատուկ ուշադրութիւն դարձնելով 1911 թ. Գահիրէի մէջ հիմնուած Կեդրոնական գրադարանին: Արխիւային փաստաթուղթերու, նամակագրութեան, գրացուցակներու եւ վարչական հաշուետուութիւններու ուսումնասիրութեան հիման վրայ կը բացայայտուին գրադարանին ստեղծման գաղափարական նախադրեալները, հաւաքածոներու համալրման ուղիները, ինչպէս նաեւ անհաւր բարերարներու եւ ՀԲԸՄ մասնաճիւղերու ներդրումը գրադարանային հաւաքածոներու հարստացման գործին մէջ: Ուսումնասիրութիւնը ցոյց կու տայ, որ գրադարանը ոչ միայն մշակութային ժառանգութեան պահպանման կեդրոն մըն էր, այլ նաեւ կոչուած էր նպաստելու կրթական հաստատութիւններու գործունէութեան եւ ծառայելու հայ հասարակութեան մտաւոր զարգացման:

Յօդուածին մէջ քննութեան կ'առնուին նաեւ գրադարանին հետագայ վերակազմակերպման գործընթացները, հաւաքածոներու դասակարգման եւ պահպանման խնդիրները, ինչպէս նաեւ 1970-ական թուականներուն իրականացուած գնահատման եւ վերադասաւորման նախաձեռնութիւնները: Առանձնայատուկ ուշադրութիւն կը դարձուի «Աղաթօն» գրադարանին կազ-

* Հոդվածը ներկայացվել է 14.05.2026, ընդունվել է տպագրության 17.06.2026:

The article was submitted on 14.05.2026, accepted for publication on 17.06.2026.

մատրման պատմության, անոր հիմքը կազմած Կեդրոնական մատենադարանին հաւաքածոներուն, ինչպէս նաեւ հետագայ նւիրատուութիւններու շնորհիւ ձեւատրուած գրքային հարստութեան: Ներկայացուած են նաեւ գրադարանին մէջ պահպանուած հին փպագիր գիրքերուն եւ ձեռագիրներուն վերաբերող տուեալներ, որոնք կարելի էր նշանակութիւն ունին հայկական գրատուութեան եւ մշակութային ժառանգութեան ուսումնասիրութեան տեսանկիւնէն: Հետազոտութիւնը կը փաստէ, որ ՀԲԸՄ-ի գրադարանային գործունէութիւնը նշանակալի դեր ունեցած է սփիւռքահայ ինքնութեան պահպանման, կրթական ու մշակութային կեանքի կազմակերպման եւ հայկական գրքային ժառանգութեան փոխանցման գործին մէջ:

The article examines the history of the formation, development, and preservation of the library heritage of the Armenian General Benevolent Union (AGBU), with particular emphasis on the Central Library established in Cairo in 1911. Based on the study of archival documents, correspondence, catalogues, and administrative reports, the ideological foundations behind the establishment of the library, the mechanisms of collection development, and the contributions of individual benefactors and AGBU branches to the enrichment of its holdings are revealed. The research demonstrates that the library served not only as a center for preserving cultural heritage but was also intended to support educational institutions and contribute to the intellectual advancement of Armenian society.

The article further explores the subsequent reorganization of the library, issues related to the classification and preservation of its collections, and the evaluation and reclassification initiatives undertaken during the 1970s. Particular attention is devoted to the history of the formation of the "Agathon" Library, the Central Library collections that constituted its foundation, and the bibliographic wealth accumulated through later donations. The study also presents data on the early printed books and manuscripts preserved within the library, highlighting their significance for the study of Armenian printing history and cultural heritage. The research confirms that AGBU's library activities played a significant role in preserving Armenian diasporic identity, organizing educational

and cultural life, and ensuring the transmission of Armenian book heritage to future generations.

Բանալի բառեր՝ Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միություն, Կեդրոնական գրադարան, Աղաթօն գրադարան, սփիւռքահայ ինքնություն, գրադարանային ժառանգություն, նուիրատուություններ, հնատիպ գիրքեր, մշակութային ժառանգություն, եգիպտահայ համայնք:

Ինչպես հղել՝ Երամեան, Մ. (2026), Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միության Գահիրեի գրադարանները, *Լրատու Հայկական գրադարանային ասոցիացիայի*, 1(7), 187-201.

How to cite (APA style): Yeramyán, M. (2026), The Libraries of the Armenian General Benevolent Union in Cairo, *Herald of the Armenian Library Association*, 1(7), 187-201.

Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միությունը կը հիմնուէր Գահիրեի (Եգիպտոս) մէջ 1906 թ.: Հայոց Յեղասպանութիւնը տակաւին գրեթէ տասնամեակ մը հեռու էր, եւ Միութիւնը իր ուշադրութիւնը կեդրոնացուցեր էր զաւանդներուն մէջ դպրոցներու հիմնումին եւ գրաճանաչութեան տարածումին վրայ:

1911 թ., երբ ՀԲԸՄ-ն կը թեւակոխէր իր հիմնադրութեան հինգերորդ տարին, արդէն սկսած էր մտածել նաեւ հոգեւոր սնունդի մասին, որովհետեւ եթէ մնացեալ ազգերուն համար ճիշդ է Աւետարանին խօսքը՝ «Մարդ ոչ միայն հացի կեսցէ, այլ եւ բանի», մեզի՝ հայերուս համար, ատիկա վերապրումի նշանաբանը եղած է վաղուց:

Գիրին եւ մշակոյթի դերին մասին ՀԲԸՄ հիմնադիրներուն ունեցած խորունկ գիտակցութեան շնորհիւ, հակառակ բազմաթիւ տնտեսական դժուարութիւններու, 1911 թ. հիմը կը դրուի Կեդրոնական գրադարանի մը, որուն որպէս գրադարանավար-ատենապետ պաշտօնական նամակով մը եւ Պողոս Նուպար Փաշայի փափաքով կը հրաւիրուի Շէրիտճեան Պէյ: Այդ նամակին մէջ կ'ըսուի նաեւ, թէ

ԳՈՐԾԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

«կրկին հատորները պիտի յատկացուին բնագաւառի կրթական հաստատութեանց՝ Ժողովիս որոշումով»:

Կեդրոնական գրադարանին գաղափարը տարածելու համար Միութիւնը 1911 թ. 10 մայիսին կը հրատարակէ շրջաբերական մը, ուր ըստած է. «Հայկական Ընդհ. Միութեան բազմադիմի նպատակին մէջ գլխաւոր տեղ մը կը գրաւէ միտքի մշակութեան բաժինը: Այս ընկերութիւնը իր հիմնարկութենէն ի վեր այդ ուղղութեամբ աշխատեցաւ, եւ ինչպէս արդէն իր վերջին տեղեկագրէն կ'երեայ՝ այժմ իր գլխաւոր ուշադրութիւնը դարձուցած է կրթական գործին: Բայց այդ գործունէութեան մէջ պակաս մը կար, զոր Կեդրոնական վարչական ժողովը վերջերս փափաքեցաւ լրացնել՝ հիմնելով իր Կեդրոնատեղւոյն մէջ (Հին Գահիրէի Մատապեղ շրջան) «Կեդրոնական գրադարան» մը»: Այս կոչ-շրջաբերականը անպատասխան չէ մնացած անշուշտ, ինչպէս կ'երեւի ստացուած նամակներէն, որոնցմէ առաջինը կու գայ Մաղաքիա արք. Օրմանեանէն. «Ի պատասխանի մայիս 10 (1911) թուակիր շրջաբերականին, զոր ինձ ալ յղել հաճեր էիք, կը փութամ իմ հեղինակութիւններէս տրամադրելի գտնուածներէն մի մի օրինակ յատկացնել նորահաստատ մատենադարանիդ»: Ան կ'ուղարկէ 19 անուն գիրք, որոնցմէ քանի՞ն կը հասնի, յստակ չէ, որովհետեւ նամակին այդ բաժինը ունի կարմիրով եւ կապոյտով ընդգծուած անուններ, որոնք, սակայն, ոչինչ կ'ըսեն:

26 դեկտեմբեր 1911 թ. Լ. Օտապաշեան, գերաշնորհ Մուշեղ սրբազանի յանձնարարութեամբ «Ամերիկահայ տարեցոյց»ներէն կ'ուղարկէ, ութ ապահովագրեալ ծրարներով, ինչպէս նաեւ երկու օրինակ Վիքթոր Հիկոյի «Իննսուներեքը» գիրքէն, Հայկական Միութեան Մատենադարանին համար:

ՀԲԸՄ-ի Քէմպրիճի մասնաճիւղէն գնահատանքի գիր մը կը հասնի 20 յուլիս 1911-ին, ուր կը կարդանք. «...որուն համար (գրադա-

ԳՈՐԾԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

րանին) մեր Քեմպրիճի մասնաճիւղը իր խնդակցութիւնը յայտնելով իր փանաքի դրամական կարողութեամբ օժանդակութիւնը կ'ընէ երկու անգլիական ոսկիով, որը գանձելի է Brown Brothers-էն ներփակ չէքով մը, թիւ 457»:

Շրջաբերականին մէջ յիշուած կէտը, որ կ'ըսէր «կրկին հատորները պիտի յատկացուին բնագաւառի կրթական հաստատութեանց՝ Ժողովիս որոշումով» իր արծագանգը կը գտնէ նոյնիսկ հեռաւոր Տիգրանակերտի (Տիարպէքի) մէջ, ուրկէ 26 հոկտեմբեր 1911-ին նամակ մը կը հասնի, գիրքերու խնդրանքով:

Նամակներ ստացուած են նաեւ հեռաւոր Չմշկածագէն. «Հալածանքի եւ տառապանքի օրերուն թողած տխուր ազդեցութենէն բնականաբար Չմշկածաքն ալ չըպիտի կրնար զերծ մնալ, քանի որ անիկա եւս կ'ուզէր յուսահատ գոյութեան կռիւ մղել հայրենական բոլոր աւանդութեանց եւ իրաւանց տէրը մնալու: ...Բարեբախտաբար այս քանդիչ եւ կորստաբեր քաղաքականութենէ վերջ եւ հրէշային բռնակալներուն տեղ, ուրախ ենք ըսելու թէ այսօր առաջինին տեղ ազատութեան լոյսն է որ կը տարածէ իւր թեւերը ...»:

Ղրկուած է նաեւ Չմշկածագի ազգային ուսումնասիրաց ընկերութեան ծրագիրը, որուն առաջին կէտը կ'ըսէ՝ «Ազգային գրադարան մը հիմնելու, լսարանի վերաբացման զարկ տալու, անխտիր կերպով ժողովուրդին մէջ ուսումնառութեան եռանդ ներշնչելու նպատակաւ Միութիւնս կը փափաքի գործի սկսիլ եւ յարատեւութեամբ շարունակել»:

Յաճախ, սակայն, Կեդրոնական գրադարանին ղրկուած ծրարները կամ տեղ չեն հասած, կամ անոնց Գահիրէ հասնիլը նամակատան կողմէ չէ ծանուցուած ՀԲԸՄ-ի կեդրոնին, որուն արդիւնքով նամակներ հասած են դժգոհելով, որ իրենց ղրկած բազմաթիւ

ԳՈՐԾԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

գիրքերը ուշադրութեան արժանացած չեն: Նման նամակ մը հասած է Կ. Պոլսէն, ներածում-արտածումի Պաղտատլեան ընկերութենէն:

Օտարալեզու գիրքերու 15 էջերէ բաղկացած ցուցակ մը կ'ըսէ, թէ այդ գիրքերը ՀԲԸՄ գրադարանին նուիրուած են Վսեմաշուք Արամ Պէյ Տ'Ապրոյի կողմէ, Մկրտիչ Անդրանիկեանի ձեռամբ: Այս 375 անուն գիրքերէն 36-ը երկու հատորնոց են, 7-ը՝ 3 հատորնոց, 4-ը՝ 4 հատորնոց, 4-ը՝ 5 հատորնոց, 1-ը՝ 6 հատորնոց, 3-ը՝ 7 հատորնոց, 1-ը՝ 8 հատորնոց, 1-ը՝ 30 հատորնոց եւ 1-ը՝ 38 հատորնոց: Ամբողջութիւնը կ'ընէ 607 հատոր, որոնց գրեթէ կէսը անգլերէն է, միւս կէսն ալ՝ ֆրանսերէն:

Այս գիրքերը իրապէ՛ս թանկարժէք են, որովհետեւ անոնց ջախջախիչ մեծամասնութիւնը հրատարակուած է 1900-էն առաջ եւ, ըստ այդ շրջանի սովորութեան, գրեթէ բոլորին ալ կազմը շքեղ է եւ կաշեպատ: Դժբախտաբար, սակայն, բոլորը չեն, որ կը պահեն իրենց սկզբնական շքեղութիւնը. գիրքերն ալ, մարդոց նման կ'ազդուին իրենց «ապրած» միջավայրէն եւ այդ միջավայրին պայմաններէն: Բայց Արամ Պէյ Տ'Ապրոյի նուիրաբերած այս հաւաքածոն կը մնայ իսկական հարստութիւն մը ՀԲԸՄ-ի Կեդրոնական գրադարանին համար:

1966 թ. սեպտեմբերին, Աղեքսանդրիայէն Ա.Յ. Կարինեան կը գրէ Կեդրոնական յանձնաժողովին, որպէս Զ.Հ.Բ.Ը.ի դիւանապետը եւ կ'ըսէ, թէ Հէքիմեան գրադարանի թիւով 1597 (հազար հինգ հարիւր իննսուն եւ եօթը) գիրքերը կը յանձնէ Ներսէս Պետրոսեանին, փոխան ընկալագրի: Կը նշանակէ, թէ Աղեքսանդրիոյ Հէքիմեան գրադարանին գիրքերը եւս պատսպարուած են Միութեանս գրադարանին մէջ, որ այդ թուականներուն դադրած էր «Կեդրոնական գրադարան» կոչուելէ, յստակ չէ՛ թէ ինչո՛ւ:

ԳՈՐԾԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

1974-ի յունիսին Եգիպտոսի Կեդր. յանձնաժողովի գումարած նիստին օրակարգին վրայ եղած է «Միութեան գրասենեակը, գրադարաններուն, գիրքերուն օգտագործման հարց»ը, որ «Որոշումներ»ու թիւ 5-ի Գ. կէտով յանգած է եզրակացութեան մը. «հայ հասարակութիւնը չհետաքրքրող ֆրանսերէն բժշկական եւ այլ մասնագիտական գիրքերը նուիրել տեղոյս Ֆրանսական մշակութային կեդրոնին եւ կամ Գահիրէի պետական մատենադարանին»:

Այս առաջարկը աւելի կանուխ՝ 1973 թ նոյեմբերին արդէն եղած է. Միութեանս Եգիպտոսի Կեդրոնական յանձնաժողովի այդ օրերու ատենապետ Յովհաննէս Քէհեաեանի փափաքին համաձայն, Տիգրան Պապիկեան կը զբաղի Միութեան գրադարաններու գիրքերով եւ, ինչպէս ինք կ'ըսէ՝ «գիրքերուն տխուր ճակատագրով» եւ յետոյ կ'ընէ քանի մը առաջարկներ, որոնցմէ մէկն է «ընդհանուր զտում մը կատարել եւ անպէտ նկատուած գիրքերն ու դասագիրքերը ձեռքէ հանել որեւէ ձեւով»:

Բժշկական այս հատորները ունին իրենց առանձին ցանկեր եւ կը հաշուեն 247 կազմուած հատորներ:

Այս որոշումը չէ գործադրուած: Երբ 2018 թ. կը ստանձնէինք դասաւորումը գրադարանին, որուն գիրքերը աւելի քան տասնամեակէ մը ի վեր կը մնային ամբարանոցը, սնտուկներու մէջ, այդ բժշկական գիրքերը տակաւին այստեղ էին եւ կը մնան մինչեւ օրս, յատուկ բաժինի մը մէջ:

Այլ ցանկ մը խորագրուած է. «Ցանկ Եագուպ Արթին Փաշայի գրադարանէն դուրս հանուած գիրքերու», ուր կը գտնուին *Revue des Deux Mondes*-ի կազմուած 202 հատորներ, առաւել այլ՝ թիւով 228 գիրքեր:

Ըստ երեւոյթին ընդհանուր ընթերցողները նկատի առնելով՝ այս գիրքերը հետաքրքրական չեն դատուած եւ դուրս մնացեր են

ԳՈՐԾԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

շրջագայության դրուած գիրքերու ցանկերէն: Բարեբախտաբար, այս ամբողջ գիրքերը այսօր մաս կը կազմեն ՀԲԸՄ-ի Գահիրէի մասնաճիւղի «Աղաթօն» գրադարանին:

Երբ գրադարանը ՀԲԸՄ-ի Գահիրէի յաջորդ կեդրոնատեղին՝ Իմատ Էտտին փողոցին վրայ գտնուող շէնքին մէջ էր, գրադարանին համար առանձին սենեակ յատկացուած չէր: Գրասենեակներէն իւրաքանչիւրին մէջ գետեղուած էր մաս մը գրադարանէն: Արձանագրուած է իւրաքանչիւր սենեակի գրադարանին մէջ գտնուած գիրքերուն բնոյթը: Այսպէս.

- Հաշուակալութեան սենեակի գրադարան՝ Հայ ազգին պատմութեան վերաբերեալ ֆրանսերէն եւ անգլերէն գիրքեր.

- Տանկ թիւ 1 գրադարանի գիրքերուն.

- Տանկ թիւ 3 գրադարանի գիրքերուն.

ՀԲԸՄ Գահիրէի մասնաճիւղը, մտահոգուած իր Մատենադարանին վիճակով, 1973 թ. կը խնդրէ Տիգրան Պապիկեանէն, որ աչքէ անցնէ գիրքերը եւ կարծիք տայ անոնց մասին, դասաւորումի եւ այլ հարցեր կարգաւորելու համար:

Տիգրան Պապիկեան ուսումնասիրելէ ետք Մատենադարանին գիրքերը, հետեւեալ զեկոյցը կը յղէ Եգիպտոսի Կեդրոնական յանձնաժողովին եւ անոր ատենապետ Յովհաննէս Քէհեաեանին (*տե՛ս «Յաւելուած 1»-ը*):

Տարի մը ետք, նոյն Տիգրան Պապիկեանին կը տրուի խնդրանքը Աղեքսանդրիոյ Հէքիմեան մատենադարանին շուրջ նման ուսումնասիրութիւն մը կատարելու: 1974 թ. մարտին Տիգրան Պապիկեան Հէքիմեան մատենադարանի գիրքերու ցանկին կը կցէ իր «Նկատողութիւններ»ը, ուր կարմիր մատիտով խաչանիշ կրող կարգ մը գիրքեր կը նկատուին (*տե՛ս «Յաւելուած 2»-ը*):

ՀԲԸՄ գրադարանին ցանկերն ու տեսքերը

ԳՈՐԾԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

Արխիւներուն մէջ գտնուեցան մէկէ աւելի ցանկերու եւ գիրքերու փոխառութեան տետրեր: Դժբախտաբար, այս տետրերուն մեծամասնութիւնը չ'ըսեր թէ ո՛ր գրադարանին կը պատկանի եւ չի նշեր թուականները: Ամենէն կանոնաւոր տետրերը կու գան Կեդրոնական մատենադարանէն: Բազմաթիւ ցանկեր կան այնտեղ, ինչ որ բնական է՝ նկատի առնելով գիրքերուն մեծ թիւը:

Այդ ցանկերը կազմուած են ֆրանսերէնով եւ բաժնուած են գլուխներու, իւրաքանչիւր իր խորագրով, գլուխին թիւով եւ էջաթիւերով: Բոլորն ալ մեքենագրուած են:

Այդ ցանկերէն մէկուն առաջին էջին վարի լուսանցքին գրուած հայերէն ձեռագիրը մեզի Վահան Մալէզեանին ձեռագիրը կը յիշեցնէ:

Գրադարանը ունեցեր է 11 տասնմէկ բաժիններ.

1. Բառարաններ եւ հանրագիտարաններ
2. Պարբերականներ – Նկարագարդումներ – Յուշեր
3. Դրամագիտական, կնքագիտական, հնախօսական
4. Հայաստան – Սուրիա
5. Վէպեր, ճանապարհորդական
6. Աշխարհացոյց (աթլաս) եւ աշխարհագրական
7. Բժշկական, հոգեբանական, քիմիագիտական,
8. Պատմութիւն, եգիպտաբանութիւն
9. Բարոյական եւ քաղաքացիական դաստիարակութիւն
10. Զանազան
11. Իրաւունք եւ օրէնսդրութիւն – դասական փիլիսոփայութիւն

Այս ցանկին մէջ հետաքրքրական երեւոյթ մը կը գրաւէ մեզ՝ երբ բոլոր գլուխները մէկ, երկու կամ երեք էջերէ կը բաղկանան, բժշկական բաժինը ամենէն ճոխն է եւ ունի տասնմէկ (11) էջեր:

ԳՈՐԾԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ասիկա զարմանալի չէ, որովհետեւ ՀԲԸՄ հիմնադիր վարչութեան անդամներէն մին եւ Կեդրոնական մատենադարանին առաջին նուիրատուներէն մէկը՝ Նազարէթ Տաղաւարեան, ասպարէզով բժիշկ եղած է:

Այլ ցանկ մը կը հաշուէ ընդհանուր 29 էջ եւ կը բովանդակէ 1685 գիրքերու անուն: Այս ցանկն ալ ֆրանսերէնով գրուած է:

Երրորդ ցանկ մը, ամենէն մեծը այս երեքէն, գրուած է հայերէն, կազմուած է, կը հաշուէ 153 էջ եւ բովանդակէ 1822 հատորներ, ներկայացուած այբբենական կարգով:

1823 թիւով կը սկսի հնատիպ գիրքերու ցանկը.

1830 թիւով կը սկսի բառգիրքերու (բառարաններու) ցանկը

էջ 115-էն կը սկսի պարբերականներու այբբենական ցանկը

էջ 126-էն կը սկսի թատերական գիրքերու ցանկը, ապա

էջ 129-էն դպրոցական գիրքերու ցանկն է, եւ ի վերջոյ՝ գրացուցակներ, էջ 132-ի վրայ:

Այս հատորին վերջին էջերը նուիրուած են «Յանկ հեղինակներու», միշտ այբբենական կարգով եւ կը գրուեն էջ 133-153 էջերը:

Գիրքերու ընդհանուր թիւ՝ 2367 հատոր:

Եթէ ասոնց աւելցնենք 1685 ֆրանսերէն հատորները, Կեդրոնական մատենադարանին մէջ, 1912 թ. կ'ունենանք 4052 հատոր:

Քանի մը տասնամեակ ետք Մատենադարանը անուն կը փոխէ եւ կը կոչուի «Եագուպ Արթին գրադարան»:

Ասիկա կը հաստատուի այդ գրադարանէն մնացած մէկ տետրով, որուն մէջ արձանագրուեր են գիրքեր փոխ առնողներուն անունները, գիրքերուն անուններն ու փոխառնումի թուականները:

Այսօր Աղաթօն գրադարանը, որպէս կորիզ ունենալով Կեդրոնական մատենադարանի 4052 հատորները, ուռճացեր է Յովհաննէս Տէր Պետրոսեանի գիրքերով - գրեթէ ամբողջ գրադարանը՝ երեք

ԳՈՐԾԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

հազար գիրք, ինչպես նաև Տիգրան Գեորգեանի մատուորապէս չորս հազար գիրքերով եւ Պերճ Թէրգեանի ամբողջական գրադարանով՝ մատուորապէս երեք հազար գիրք:

Գրադարանում առկայ է նաև տասնհինգ անուն հայատառ թուրքերէն կրօնական բնոյթի գիրք, որոնք պահպանոււմ են առանձին դարակի վրայ:

Ասոնցմէ զատ գրադարանս վերջին տարիներուն ունեցած է անհատ նուիրատուներ, որոնք նուիրեր են 50-էն մինչեւ 500 եւ անլի գիրք՝ Տէօվլէթեան ընտանիք, Կասիա Ճղալեան, Գարոլին Ասլանեան, Անայիս Ճիզմէճեան, Ալիս Ճիզմէճեան, տոքթ. Սուրէն Պայրամեան, Հրանդ Քէշիշեան եւ այլք:

Աղաթօն գրադարանի հին ու հնարիպ գիրքերը

Կազմուած հայերէն ցանկագիրքին մէջ կը յիշուին թիւով եօթը (7) ձեռագիրներ, նոյն անունը կրող խորագրին տակ, եւ կը գրաւեն ցանկագիրքին երկու էջերը՝ 108-109:

Սակայն այս գիրքերէն ոչ իսկ մէկ հատ կարելի եղաւ գտնել բացուած սնտուկներուն մէջ, երբ կը դասաւորէինք Աղաթօն գրադարանը:

Իւրաքանչիւրին մասին մանրամասնօրէն գրուած է՝ չափը, կաշեկազմ թէ լաթակազմ ըլլալը, վայրն ու թուականը (եթէ ունին), էջաթիւերը, նկարագրութիւնը եւ այլն:

Այս եօթը մատեաններէն միայն երկուքը թուական ունին՝ 1723 եւ 1836: Մնացեալները տիտղոսաթերթ չունենալու պատճառով, նաև թուական չունին:

Ասոնցմէ զատ ունինք թիւով 244 գիրքեր, որոնցմէ երկուքը անգլերէն, մէկը ֆրանսերէն, իսկ չորրորդը իտալերէն են: Ասոնցմէ երկուքը կու գան 1700-ական թուականներէն.

ԳՈՐԾԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Պապմուֆին վարուց Սրբ հորն մերոյ Գրիգորի Լուսաւոր-
չին Հայաստանեայց Հայրապետին, հայր Մատթէոս կրօնաւոր վար-
դապետ, ի տպարանի Անտոնի Պօռթոլի, ի Վէնէտիկ, 1749, 328 էջ.

Բ. Գիրք Սաղմոսաց ի Կոստանդնուպօլիս, 1782.

Բոլոր հին կամ հնատիպ գիրքերուն չափերը տարբեր են՝
շատ փոքրէն մինչեւ իրապէս շատ մեծ գիրքեր, ինչպէս «Շիրակ
տեղագրութիւն պարկերացոյց», հաւաքեց Հ. Ղեւոնդ Վ. Ալիշան, Վե-
նետիկ, Ս. Ղազար, ՌՅԼ – 1881, 192 էջ: Մնացեալ գիրքերը 1800-
ականներու սկիզբէն մինչեւ վերջ հրատարակուած գիրքեր են, տար-
բեր նիւթերու շուրջ՝ գրական, գիտական, կրօնախօսական եւ այլն:

Այսօր Աղաթօն գրադարանը կը ծառայէ փոքր թիւով եզիպ-
տահայերու եւ անլի մեծ թիւով այլ գաղութներէ պրպտումներ կատա-
րող անհատներու:

Յաւելում 1

Հելիոպօլիս, 15 նոյեմբեր 1973

Մեծայարգ Տիար Յովհաննէս Քէիեաեան, ատենապետ

ՀԲԸՄ Եզիպտոսի Կեդր. յանձնաժողովի, Գահիրէ

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՀԲԸՄ-ի Մատենադարանի մասին

Մեծայարգ տիար,

Վերջերս մեր նիստերէն մէկուն ընթացքին Ձեր կողմէ յայտ-
նուած փափաքին ընդառաջելով, մի քանի առաւօտներ զբաղուեցայ
Միութեան գրասենեակի գրադարաններուն պարունակած գիրքերով:
Զարմանքով հաստատեցի նոյն առթիւ, որ անոնցմէ զատ բազմաթիւ
հատորներ գոյութիւն ունին յարակից մառանի մը մէջ: Իբրեւ լուծում
երկար տարիներէ ի վեր գոյութիւն ունեցող գիրքերու այս տխուր ճա-
կատագրին՝ կը փութամ հետեւեալ առաջարկները ներկայացնել
ոստուարժան ժողովիդ.

ԳՈՐԾԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ընդհանուր զտում մը կատարել եւ անպէտ նկատուած գիրքերն ու դասագիրքերը ձեռքէ հանել որեւէ ձեւով մը, մնացեալ հատորները կարենալ դասաւորելու համար, մանաւանդ հայաստանեան հրատարակութիւններու ստուար թիւով հատորներ, որոնք, տեղի պակասի հետեւանքով, սաստիկ խոնուած վիճակի մէջ կը գտնուին եւ ցարդ չեն օգտագործուած:

2. Կարգ մը հատորներու շարքեր կան, որոնք թէպէտեւ մեր հասարակութիւնը հետաքրքրելու բնոյթը չունին, սակայն շահագրգռեն պետական եւ կամ տեղւոյս ֆրանսական մշակութային հիմնարկներէն ոմանց: Ասոնցմէ են օրինակի համար.

✓ Documents officieles du Gouvernement Egptien 1884-էն... մօտ 20 հատոր:

✓ Revue des Deux Mondes 1890-էն... մօտ 20 հատոր (այսօր այս անունին տակ ունինք 144 հատորներ):

✓ L'Année Scientifique Industrielle 1859-էն... մօտ 17 հատոր եւ այլն:

3. Նոյնքան եւ թերեւս աւելի մեծ քանակութեամբ բժշկական զանազան մասնագիտութեանց վերաբերեալ հատորներ, որոնց մասին յարմարագոյն կարգադրութիւն մը կարելի է ընել, մասնագէտ բժիշկներու կարծիքը առնելէ վերջ միայն:

4. Վերելը յիշուած մառանին մէջ դիզուած գտայ բազմաթիւ այլազան հատորներու կողքին մեծ թիւով օրինակներ հետեւեալներէն.

✓ ա. Ողբացեալ Արշակ Ալպօյաճեանի «Պատմութիւն հայ Կեսարիոյ» եւ «Պատմութիւն հայ գաղթականութեան» երկերէն.

✓ բ. Ողբացեալ Վահան Զարդարեանի «Յիշատակարան»-երէն եւ այլն:

ԳՈՐԾԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

Այս հատորները կարելի է նույնիսկ տեղադրել կամ գաղթաշխարհի, կամ հայրենի մատենադարաններում, ինչպես նաև վարժարաններում՝ իբրև մրցանակ տրուելու համար, անոնցմէ որոշ թիով օրինակներ պահելով հանդերձ Միությանս մատենադարանին մէջ:

5. Ի մի հաւաքել հայոց պատմութեան եւ առ հասարակ հայ մշակոյթին եւ հայկական դատին վերաբերեալ բոլոր երկասիրութիւնները՝ հայերէն ըլլան անոնք կամ օտար լեզուով: Զանոնք պահել մէկ պահարանի մէջ եւ մասնաւոր հոգածութեան առարկայ ընել, նկատի ունենալով որ անոնցմէ շատեր թանկագին վկայութիւններ են ըլլայ հեղինակներու արժէքին, ըլլայ անոնց հրատարակութեան տեսակետէն: Կը թելադրեմ նման աշխատանք մը տանիլ նաեւ ՀԲԸՄ բոլոր հրատարակութիւններուն համար, որոնցմէ գէթ մի քանի օրինակ կազմուած վիճակի մէջ պահելով տարուէ տարի:

6. Վերոյիշեալ կարգադրութիւնները ամբողջացնել, մնացեալ հատորները ցանկագրելով յատուկ տոմարի մը մէջ. այդ ցանկէն որոշ թիով օրինակներ բազմապատկել «սթենսիլ»ով եւ ուղարկել հետաքրքրուող մշակութային կազմակերպութիւններու:

7. Վերջապէս անձ մը նշանակել, որ պատասխանատու ըլլայ ոչ միայն անոնց անվթար պահպանութեան, այլ մասնաւոր զանոնք մշտապէս կերպով օգտագործելու միջոցներ ստեղծելու աշխատանքին, ըլլայ անհատներու կողմէ, ըլլայ հաւաքական եղանակով, ինչպէս դասախօսութիւններ, ասանդական հաւաքոյթներ եւ այլն, որպէսզի Մատենադարանը, որ տարիներու ընթացքին գոյացած է պատուական ազգայիններու նուիրատուութիւններով եւ Միութեան նիւթական զոհողութիւններով, իր նպատակին ծառայէ, փոխանակ ըլլալու լոկ գոց պահարաններու ցուցադրութիւն մը:

Այն յոյսով, որ վերոյիշեալ առաջարկները պատասխանատու վարչութեանդ շնորհիւ մօտաւոր ժամանակի մը մէջ իրականութեան

ԳՈՐԾԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

Կը վերաճուին եւ կը ծառայեն մեր ներկայ նորահաս սերունդներու մտաւոր զարգացումին, կը փոխան յայտնել յաջողութեան սրտագին մաղթանքներս:

*Տ. Պապիկեան
(ստորագրութիւն)*

Յաւելում 2

ՆԿԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1. Իսաչանիշով նշանակուած գիրքերը պահել եւ դասաւորել ըստ սեռի (գրականութիւն, պատմութիւն, թատրերգութիւն, կենսագրութիւն, բառարաններ):

2. Կրկին եւ երեակ օրինակներ կան. կարելի է զանոնք նուիրել այլ գրադարաններու:

3. Ժողովրդական վէպերը առանձին պահարանի մը մէջ տեղաւորել:

4. Պատանեկան վէպերը առանձին պահարանի մը մէջ տեղաւորել:

5. Հայաստանի հեղինակները առանձին պահարանի մը մէջ տեղաւորել:

6. Պր. Հայկ Կարինեանի յանձնուած 10 հատոր «Սաւառնակ» (տես թիւ 16):

*Տիգրան Պապիկեան
(ստորագրութիւն)*